

Indhold

Forord 9

Forord til 2. udgave 11

Hvorfor barndomspsykologi? Introduktion og baggrund 15

Bogens indhold 24

1 Barndomspsykologi – Et perspektivskift 29

Generelle skift i international teori og forskning –

En oversigt 29

Ændringer i synet på barnets udvikling 33

Fra familie- og modercentrisme til barnets udvidede verden 33

Børn – Skrøbelige eller modstandsdygtige? 36 Børn – Novicer eller

kompetente? 42 Udviklingsstadier som målestok 50 Fra de store

udviklingsfortællinger til hverdagens livsrum 54 Udviklings-

forløbet som en transaktionel proces 56

Barndomspsykologi – Et kontekstuellet perspektiv 61

2 Barndom – Forestillinger i tiden 66

Fortiden og den senmoderne ambivalens 68

Stereotypien om slægtskabets reducerede betydning 74

Konteksten: Forandringer for mødre og børn 75

Det omstridte barn: Ideologiske kontroverser 77

Skift i ekspertsyn – Et eksempel på hurtig forandring 78

Forhandlings- og demokratiseringskultur 81 Børnesyn som

„filter“ 83 Bekymringsfiltre 85 Grundlag for bekymring? 88

Barndommens betingelser under kritik 91

Familiens senmoderne elendighed 91 Tidspres og stress: Generelt

for børnefamilien? 95 Daginstitutionen som trussel? 99

Etikettering af barnet – Negative stereotyper 108

Afslutning 113

- 3 Kulturintegration og kompetenceudvikling –
Barnets kulturtilegnelse 115**
Udviklingssyn 117
Kulturintegration og -produktion 118
Samfundsmæssig organisering, barndomsskabere og barnet
som aktør 120
Kulturel deltagelse – Vurdering af udvikling 122
Kompetenceudvikling og det distribuerede selv 124
Hverdagens rutiner og den lille tradition 125
 Rutinisering og udvikling 127
Socialt tilhørsforhold, individualitet og samværs-
kompetence 129
Samværskompetence – Eksempler 130
 Aflæsning af sociale markører 130 Social iscenesættelse 132
 Udvikling af samvær og tema 133
Udviklingens senmoderne dobbelthed 135
- 4 Omsorgens og opdragelsens betydning i den senmoderne
barndom 138**
Familiens udviklingspotentialer 138
Omsorgens kulturelle dimension 141
Personaliseret omsorg 145
 Omsorg som synkroni og afstemning 147
Opdragelsesstil og opdragelse 149
 Opdragelsestyper 150 Kontekstens betydning for opdragelsesstil
 153 Opdragelsens sociale koreografi 156
Forhandlingsfamilier: Et signalement 163
 Forhandlingsbørn i de offentlige rum 169
- 5 Fra modercentrisme til fædre som social realitet 172**
Fædre og mødre – Deling af omsorgen? 173
Bygger fagkundskab på ændrede vilkår? 176
Idealiseringen af moderskabet 177
Et nyt perspektiv på moderens eksklusivitet 179
Tilknytning, bonding og kritisk periode 180
Kompetencebarnets sociale kapaciteter 185
Faderen som social realitet 190
Faderbilleder – Distance eller nærvær? 191
Forandringer i faderrollen? 192
Fagstereotypi – Mænd afspærres fra børn 193

Den instrumentelle mand i familie og samfund 194
Forskning om fædre og børn 195
Faderkompetence? 198 Gensidig tilknytning? 199
Far-barn-forholdet – En særlig samværsstil? 202 Skal den primære omsorgsgiver være en kvinde? 203
Manglende kulturel opbakning af senmoderne faderskab 203

6 Selvets dannelse – En teori om børns kompetencer 208

Baggrunden – Selvet som historisk og ideologisk konstruktion? 209
Mellem psykoanalyse og udviklingspsykologi 211
Selv-begrebet hos Stern 215
Selvfornemmelse, amodal perception og vitalitetsfølelser 217
Emergent selv og kerneselv – Primær bevidsthed og oplevelse af konstans og forbundethed 220
Selv-invarianter 221 „Selv-sammen-med-en-anden“ 223
RIG-systemet 225 RIG'er som fastholdelse af personhistorien 227
Stern som kontekstualist? 228
Kritikken fra socialkonstruktionismen og Sterns svar 229
Kulturens rolle i selvets udvikling 230
Afslutning 240

7 Barndomspsykologi – Et fremtidsperspektiv 241

Børnepsykologi eller barndomspsykologi? 241
Udviklingens rammer og relationer 245
Udvikling og tid 246 Udviklingsniveauer 246 Barndomspsykologi – ikke sociologisering af barnet 248 Hvad påvirker udvikling på længere sigt? 250
Et fremtidsperspektiv 252

Noter 256

Litteraturhenvisninger 275

Navneregister 295

Stikordsregister 299

Forord

Lige siden barneårene har jeg været drevet af nysgerrighed og en legende trang til at undersøge det ukendte, stille spørgsmål og søge svar. Hvis denne drivkraft ikke langsomt bliver kvalt gennem ensidig, formaliseret indlæring i skolealderen og senere i livet, men tværtimod smelter sammen med øget intellektuel formåen, er der åbnet for, at forskning kan blive den voksnes nye legeplads. Et sådant „sted“ har det været mit privilegium at opholde mig i en årrække, og selv om forskning kræver både systematisk og hårdt arbejde, er der adskillige muligheder for at gøre brug af nysgerrigheden og trangen til at undersøge, stille spørgsmål, forstå og få svar.

Det er både berigende og fascinerende gennem psykologisk forskning at beskæftige sig med menneskets plads og vilkår i tid og rum, dvs. med emner, som har at gøre med børns og voksnes livsbetingelser i vores kultur og vores tidsalder. Forpligtelsen til at beskæftige sig med fagets nye udfordringer og udviklinger har ikke været mindre stimulerende. I den forbindelse skriver Dahlgren & Hultqvist (1995), at det vel næppe er for meget sagt, at mennesker altid oplever deres egen tid som ny, og at forsøgene på at fastslå den „nye tids“ særegenhed i forhold til den „gamle“ er meget karakteristiske for os. Dette gælder også for denne bog. Ambitionen er ikke blot at tage pulsen på nutidens barndom med alt, hvad der adskiller den fra den „gamle barndom“ og de faglige opfattelser, der bygger på den. Det har også været vigtigt at påpege de store krav om forandring, som denne ny situation stiller til vores etablerede børnepsykologiske viden.

Bogen handler ikke kun om børn. Den belyser også mere generelt, hvordan mennesker i det senmoderne informationsfundament alt for ukritisk har „indrettet sig med“ og ladet sig påvirke af psykologiens ofte stærkt værdiladede vurderinger af, hvordan vi lever med vores børn, og af eksperters bud på, hvordan vi bør leve.

Dele af de følgende kapitler har været trykt i andre sammenhænge, men indgår i denne bog i en ny helhed. Nye kapitler er kommet til, andre er udvidet eller omskrevet, rettet ind og præsenteret i logisk

forlængelse af hinanden og med et gennemgående teoretisk greb om stoffet. Meningen er nemlig at fremlægge en sammenhængende barndomspsykologisk teori.

Jeg har haft mange inspirationskilder og har mange at takke. En væsentlig inspiration har været projekt „Barndom, Samfund og Udvikling i Norden“ (BASUN) og mine nordiske kolleger. Bogen bygger i nogle af sine grundlæggende teser mere eller mindre direkte på diskussioner i projektgruppen, men den rækker samtidig videre, da den også vil præsentere en række teoretiske nyudviklinger.

Ligeledes en tak til Psykologisk Institut, Århus Universitet, hvor gode forskningsmuligheder og kollegiale relationer gør det muligt at arbejde med inspiration. Desuden tak og anerkendelse til min sekretær Anne Sørensen for omhyggelig og professionel korrekturlæsning. Og endelig en varm tak til især professor Michael Cole, Karen Fiegner og alle de andre inspirerende og hjælpsomme mennesker ved University of California, San Diego, hvor de sidste dele af bogen blev skrevet.

Dion Sommer
University of California, San Diego

Forord til 2. udgave

Barndomspsykologi foreligger nu i 2. udgave – markant revideret og udvidet på en række punkter. Selv om meget af indholdet er det samme, er denne udgave på væsentlige punkter så anderledes, at man må tale om en (delvis) ny bog. Hvori består ændringerne, og hvorfor har de været nødvendige?

Siden bogen udkom første gang, har det vist sig, at der blandt nogle læsere har været en tendens til at opfatte bogens begreber som absolutte, som enten/eller-termer. F.eks. *det* kompetente barn, *det* resiliente, *det* modstandsdygtige, *det* robuste barn. Set med bagklogskabens klarsyn, burde dette ikke overraske. Da 1. udgave udkom, var der allerede eksempler på markante skabeloniseringer og stereotypier af børn – både i den offentlige debat og i faglige vurderinger af børn og deres opvækst. Flere er siden kommet til. Denne erfaring har ført til selvransagelse. Formuleringer i den oprindelige udgave, der har kunnet understøtte tendensen til at tænke dikotomiseret om børn (f.eks. *enten* er barnet kompetent *eller* inkompetent; *enten* er barnet sårbart *eller* robust), er blevet ændret. Omskrivningen stiller imidlertid krav til læseren om at forstå, at de fagligt begrundede begreber om børn er både *relative og betingede*. Dette har medført omfattende ændringer i kapitel 1. Kompetencer er nok til stede ved fødslen (som basiskompetencer); men inkompetence er der jo også tale om hos det spæde barn, såvel som senere i barndommen. Forholdet og balancen mellem kompetence og inkompetence forskyder sig løbende og forandres hele livet igennem. Der bliver i de enkelte afsnit lagt vægt på og gjort rede for, hvordan bogens begreber om børn også kan indeholde deres modsætning.

Ydermere er der sket det, at det nye udviklingspsykologiske perspektiv på børn er blevet anvendt i andre sammenhænge og på en måde, som ikke har været tilsigtet. F.eks. er opfattelsen af børn som kompetente blevet brugt og bruges stadig som en legitimering af samfundsmæssige og pædagogiske ideer om tidlig selvbestemmelse, ansvar for sig selv, sin egen udvikling og læring. Som en uheldig

bivirkning har dette placeret voksne på et sidespor og reduceret deres betydning for barnets udvikling. Den voksne er sågar blevet kaldt „barnets ligemand“ og „barnets kammerat“. Det har sået tvivl om den helt afgørende betydning, mer-kompetente voksne har som omsorgsgivere og opdragere af senmodernitetens børn. Alt dette har nødvendiggjort en omskrivning og tydeliggørelse i flere af bogens kapitler.

I de år, der er gået, siden bogen først udkom, er paradigmeskiftet i den internationale udviklingspsykologi som forventet blevet accepteret af nogle, men langt fra af alle. Der er mange grunde til denne stedvise mangel på accept af fagets nyorientering. Især har det været slående, at de for nogle år siden hyppigst anvendte lærebøger i den klassiske udviklingspsykologiske store teorier bliver ved med at udkomme og nu optræder i både 2. og 3. udgave. Den nødvendige, grundige indføring i det nye udviklings- og barndomspsykologiske perspektiv indgår ikke i disse lærebøger. Der er med andre ord stadigvæk efterspørgsel efter f.eks. Freud, Mahler, Piaget, Erikson og andre „klassiske“ teorier inden for især de mellemlange, videregående uddannelser. Denne holden fast ved betydningsfulde, men nu „historiske“, store teorier er betænkelig – set i lyset af den overvældende mængde af ny international forskning om børn. Der sigtes ikke her til universiteternes fagpensum i udviklingspsykologi, men snarere til den faglitteratur, der anvendes på lærer- og pædagogseminarier. End ikke den grundlæggende definition af f.eks. „børnepsykologi“ er, som det vil blive påvist i kapitel 1, blevet ændret i de hyppigt anvendte psykologisk/pædagogiske opslagsbøger, selv om ny banebrydende viden inden for faget gør en opdatering meget påkrævet. Denne faglige træghed vidner om, at der eksisterer et relativt lukket fagligt kredsløb inden for nogle (selvfølgelig ikke alle) mellemlange, videregående uddannelser – et selv bærende system med stor indbygget inertie og reproduktion af gamle dogmer. Et system, der lever uden forbindelse med forskningen på universiteterne. Hertil kan man måske trække på skulderen og sige „nåh, ja, og hvad så?“ Men det er uklogt. Situationen lige nu er nemlig den, at afgrunden uddybes mellem den til stadighed sprudlende kilde af ny kundskab om børn og barndom på den ene side og nogle professionsrettede uddannelsers formidling af utidssvarende psykologisk viden på den anden. De faglige tabere i dette spil bliver desværre de studerende på f.eks. pædagog- og lærerseminarier. Situationen er på ingen måde bedre, når man ser de hyppigst anvendte grundbøger i

faget psykologi på de gymnasiale uddannelser. Der undervises stadigvæk mange steder i de gamle, store klassiske teorier om børns udvikling – ikke som historiske børnesyn, men som „state of the art“. Bedre efteruddannelse af underviserne kan afhjælpe dette voksende problem. Det er direkte skadeligt for psykologifagets anseelse at tro, at en uddannelse, man fik for nogle årtier siden, ikke bør holdes ajour. Troen på, at de teorier, man engang lærte, stadig repræsenterer kernen i faget børne- og udviklingspsykologi, er en illusion.

Et andet „selvbærende kredsløb“ omfatter den negativt ladede debat-, moraliserings-, holdnings-, bekymrings- og/eller sensationslitteratur om børn, familier og deres (sen)moderne liv. Siden *Barn-dompsykologi* først udkom, er der kommet så meget mere af den slags til, at man ligefrem må tale om en egentlig „bekymringsindustri“. Dette perspektiv er blevet indarbejdet i kapitel 2. Der gives her en række nye eksempler på, hvad der er typisk for sådanne udgivelser. Desuden redegøres for, hvilke faglige problemer bekymringslitteraturen har, især hvad angår en saglig og velfunderet argumentationsform. Bekymringsprodukternes åbenlyse gennemslagskraft vil desuden blive nøjere forklaret sociologisk. Hvad produkterne mangler i redelig og seriøs dokumentation, har de til gengæld i deres stærke „emotionelle tiltrækningskraft“. Det skal dog nævnes, at der ikke her er tale om oplysende og rådgivende opslagsværker om børns udvikling.

Øvrige ændringer: I de enkelte kapitler er ny forskning skrevet ind i fremstillingen, hvor det er fundet relevant. Blot tre eksempler af mange skal nævnes her: ny daginstitutionsforskning, nyere forskning om fædre, kulturens indflydelse på selvudviklingen. Desuden har Daniel Sterns revisioner af sin teori medført ret betydelige ændringer i kapitel 6.

Mange læsere har fundet kapitel 6 vanskeligt. Der er ingen tvivl om, at fuldt udbytte af dette kapitel forudsætter et relativt grundigt forhåndskendskab til Daniel Stern. Jeg har valgt at bibeholde det af hensyn til dem, der gerne vil sætte sig nærmere ind i, hvordan Sterns betydelige forskning og teoretiske bidrag samspiller eller bryder med andre vigtige forskningsretninger. I øvrigt henvises interesserede til Sterns egen fremstilling i *Spædbarnets interpersonelle verden* (2000), som i den nye oversættelse er blevet langt mere tilgængelig, og som er suppleret med en ny og meget interessant introduktion af Stern selv.

Der eksisterer i dag mere solid, forskningsbaseret ny viden om

børn og barndommen end nogensinde før. Det er altså ikke ny forskning, der mangler, hvis der skal skiftes kurs. Det største problem er faktisk at vælge i det overvældende, ofte fremmedsprogede materiale. Dog er det muligt for den nysgerrige og videnshungrende at etablere et godt startgrundlag. På dansk foreligger efterhånden en del bøger skrevet af førende internationale forskere. De kan findes i denne bogs litteraturliste, anført kapitelvis. Langt det meste af den nye litteratur er imidlertid ikke oversat til dansk og vil heller aldrig blive det. Vil man derfor vide mere, er det nødvendigt at give sig i kast med bogens righoldige fremmedsprogede forskningslitteratur.

Dion Sommer
Psykologisk Institut
Aarhus Universitet